

ТЕОРІЇ РОЗУМІННЯ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Наталія Акімова,

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький, Україна;
natashashadow8@gmail.com

У статті узагальнено погляди на проблему розуміння в сучасній психології. Зазначено, що специфіку розуміння століттями вивчали в межах теософії та філософії. Визнання важливої ролі суб'єкта в процесі розуміння сприяло тому, що ця проблема стала також і предметом психології. Мета статті – аналіз і систематизація сучасних теорій розуміння з урахуванням наукової традиції та нових тенденцій. Для цього використано дедуктивний, індуктивний методи, аналіз і синтез, узагальнення, систематизацію й моделювання, а також низку інтерпретаційних методів, що ґрунтуються на конкретних принципах системного, діяльнісного, когнітивного та організаційного підходів. У результаті теоретичного аналізу здобутків зазначених підходів зроблено висновок, що в сучасній психологічній літературі можна виокремити шість підходів до тлумачення розуміння: розуміння як пізнання (певна форма знань, процес і результат пізнання), розуміння як осмислення (згортання й відтворення смислів, які є у всьому, їх потрібно лише знайти та відновити), розуміння як інтерпретація (узгодження інтерпретацій), розуміння як процес розв'язування завдань (процес переходу від однієї стадії до іншої, від упізнавання до родового поняття, далі – смислу видового поняття, потім – пояснень), розуміння як уключення нових знань у досвід суб'єкта (збагачення досвіду, накопичення знань), розуміння як усвідомлення (функція свідомості, що включає мислення, почуття, переживання, відносини й ін.). Загалом, розуміння є складним психічним процесом, що починається зі сприйняття та мислення, далі охоплює інші когнітивні процеси й емоційно-вольову сферу, сягаючи рівня свідомості, реалізуючись у сенсах, установлюючи зв'язки з цінностями й емоціями. Необхідними умовами розуміння є достатні попередні досвід та знання.

Ключові слова: розуміння, пізнання, осмислення, інтерпретація, розв'язування завдань, пояснення, досвід, усвідомлення.

Nataliia Akimova. Understanding Concepts in Current Psychology. The modern psychological views on the problem of understanding are generalized in the article. It is noted that the specificity of understanding was studied in theosophy and philosophy for centuries. Recognition of the important role of the subject in the process of understanding contributed to the fact that this problem also became the subject of psychology. The primary objective of the article is to analyze and to

systematize modern theories of understanding, taking into account the scientific tradition and new trends. Different methods were used for this purpose: deductive and inductive methods, analysis and synthesis, generalization, systematization and modeling as well as some interpretive methods that are based on specific principles of systemic, activity, cognitive and organizational approaches. The conclusion is made as a result of systematization of the achievements of these approaches. It is concluded that six approaches to the interpretation of understanding can be accented in modern psychological literature. They are understanding as knowledge (a certain form of knowledge, process and result of cognition), understanding as comprehension (collapse and reproduction of meanings that are in all, we may only find and restore them), understanding as interpretation (matching of interpretations), understanding as a process of solving tasks (the transit process from one stage to another, from recognition to the generic concept, then the meaning of the specific concept, then the explanation), understanding as the inclusion of new knowledge in the subject's experience (enrichment of experience, accumulation of knowledge), understanding as awareness (a function of consciousness that includes thinking, feeling, experience, relationships, etc.). In general, understanding is a complex psychic process that begins with perception and thinking, then includes other cognitive processes and the emotional and volitional sphere, reaching the level of consciousness, realized in the sense, establishing links with values and emotions. Prerequisites for understanding are sufficient prior experience and knowledge.

Key words: understanding, cognition, comprehension, interpretation, solving tasks, explanation, experience, awareness.

Наталья Акимова. Теории понимания в современной психологии. В статье обобщаются взгляды на проблему понимания в современной психологии. Отмечается, что специфика понимания столетиями изучалась в рамках теософии и философии. Осознание важной роли субъекта в процессе понимания способствовало тому, что эта проблема стала также и предметом психологии. Цель статьи – анализ и систематизация современных теорий понимания с учетом научной традиции и новых тенденций. Для этого используются дедуктивный, индуктивный методы, анализ и синтез, обобщение, систематизация и моделирование, а также ряд интерпретационных методов, основанных на конкретных принципах системного, деятельностного, когнитивного и организационного подходов. В результате теоретического анализа указанных подходов делается вывод, что в современной психологической литературе можно выделить шесть подходов к толкованию понимания: понимание как познание (определенная форма знаний, процесс и результат познания), понимание как осмысление (сжатие и восстановление смыслов, которые есть во всем, их нужно только найти и восстановить), понимание как интерпретация (согласование интерпретаций), понимание как процесс решения задач (процесс перехода от одной стадии к другой, от узнавания к родовому понятию, далее – к смыслу видового понятия, затем – объяснению), понимание как включение новых знаний в опыт субъекта (обогащение опыта, накопление знаний), понимание как осознание (функция сознания, включающая

мышление, чувства, переживания, отношения и т. п.). Таким образом, понимание является сложным психическим процессом, оно начинается с восприятия и мышления, далее охватывает другие когнитивные процессы и эмоционально-волевую сферу, достигая уровня сознания, реализуясь в смыслах, устанавливая связи с ценностями и эмоциями. Необходимыми условиями понимания являются достаточные предварительные опыт и знания.

Ключевые слова: понимание, познание, осмысление, интерпретация, решение задач, объяснение, опыт, осознание.

Постановка наукової проблеми та її значення

Однією з основних проблем гуманітарних наук є проблема розуміння. Тривалий час її вивчали в межах теософії та філософії в аспекті інтерпретації релігійних текстів і вона була тісно пов'язана з поняттям «істина». Із появою та розвитком ідей герменевтики її акцент змістився від загальної істини до специфіки інтерпретуючого суб'єкта. Така антропоцентрична зорієнтованість проблеми швидко привернула увагу психологів і відкрила широкі можливості для психологічних досліджень. Невичерпний потенціал і безсумнівна соціальна значимість проблеми розуміння стали тими факторами, що вивели її на одне з центральних місць у сучасній психологічній науці.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми

Сьогодні в психології відомо кілька підходів до питань розуміння, що представлені ґрунтовними та цікавими працями таких авторитетних дослідників, як А. А. Брудний, С. Ф. Зак, А. І. Ракитов, Л. А. Селицька, Е. Koreth, Н. В. Чепелева, В. П. Зінченко, В. В. Знаков, Н. В. Ігнатенко й ін. Кожен із них створив власну оригінальну, добре обґрунтовану концепцію. Найбільш повно сучасний стан вивчення проблеми проаналізовано в спеціалізованій монографії В. В. Знакова «Психологія розуміння», де визначено найважливіші аспекти розуміння та традиційні підходи до його вивчення. Ця монографія стала підґрунтям багатьох останніх розробок проблеми розуміння, що вже досить далеко відійшли від зазначених В. В. Знаковим традицій. Новітні праці з герменевтичної тематики потребують узагальнювального аналізу й систематизації з урахуванням наукової традиції та нових тенденцій. Спроба такого впорядкування є метою цього дослідження.

Методи та методика

Для досягнення зазначеної мети використано такі методи: а) дедуктивний як шлях від абстрактного до конкретного; б) індуктивний як узагальнення фактів; в) аналіз як шлях від цілого до частин;

г) синтез як шлях від частин до цілого; г) узагальнення як перехід на більш високий ступінь абстракції через виявлення загальних ознак предметів; д) систематизація як зведення розрізнених знань у єдину наукову систему. Також застосовано інтерпретаційні методи, що ґрунтуються на конкретних принципах системного, діяльнісного, когнітивного та організаційного підходів. Вони спрямовані на пояснення отриманих результатів із погляду первинних припущень і посилянь, інтеграцію отриманих закономірностей у єдину наукову картину світу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження

У сучасній і класичній науковій літературі представлено низку теорій розуміння, психологи разом із дослідниками із суміжних галузей знань сформулювали різноманітні концепції, які в загальних рисах пропонуємо класифікувати таким чином:

1. Розуміння як пізнання. Методологічною базою таких трактувань можна вважати класичну філософію, зокрема гносеологію, де розуміння тлумачили як знання про знання й ототожнювали з пізнанням або розглядалося як його результат. Традиційно представники такої позиції визначали розуміння як певну форму знань, зокрема Л. А. Селицька. С. Ф. Зак уточнює, що розуміння – це глибше та систематизоване знання (Автономова, Филатов, 1981: 168). Пізніше в працях А. І. Ракітова поширилася думка про процесуальний характер розуміння, його стали описувати як процес і результат усе більш глибокого проникнення в сутність досліджуваного явища, специфічний спосіб пізнання або «набір особливих пізнавальних процедур» (Ракитов, 1986). Щодо знань, то їх тлумачили як результат, наслідок або компонент й умову мислення (Знаков, 2005: 14–15). Отже, присутнє деяке ототожнення розуміння та мислення. Н. В. Ігнатенко зауважує, що таке ототожнення більш характерне для вузького тлумачення: розуміння в широкому значенні – це встановлення істотних зв'язків або відношень між предметами реальної дійсності за допомогою застосування знань. Із цього погляду, воно є виявом різних пізнавальних процесів, зокрема осмисленого сприймання або впізнавання, запам'ятовування чи відтворення, уяви або мислення. Розуміння у вузькому значенні – це мислення, яке відбувається через установлення зв'язків між цими компонентами завдання або проблемними ситуаціями на основі використання наявних знань і за допомогою застосування спеціальних

мислительних операцій (Ігнатенко). В. В. Знаков зазначає, що ситуації й контексти вживання термінів «знання» та «розуміння» зазвичай у науковій літературі не розрізняються, а самі вони сприймаються як синоніми тоді, коли розуміння ототожнюється зі знанням як продуктом розумової діяльності. І навпаки: зміст понять «знання» й «розуміння» виявляється принципово різним тоді, коли вони аналізуються поза контекстом тієї інтелектуальної діяльності, у ході якої суб'єкт розуміє відображену в знанні реальність (Знаков, 2005: 23). Про ототожнення розуміння та пізнання йдеться також і в працях В. П. Зінченка, котрий посилається на дослідження Koreth (Зінченко, 2009). Межу між розумінням та пізнанням чітко окреслено в пізніх працях А. А. Брудного, де зазначено, що «... пізнати можна істину. Зрозуміти можна сенс» (Брудный, 1998: 25–26). Проте в його роботах простежуємо не-послідовність цієї позиції. Раніше вчений визначив три функції розуміння: когнітивну, регуляторну та ідеологічну. Когнітивна полягає в організації розрізнених знань у систему; регуляторна – у прогнозуванні наслідків власних дій на основі досвіду спілкування з людьми, знання норм і правил поведінки; ідеологічна – у породженні переконань, пов'язаних із політичним життям суспільства (Брудный, 1998), у яких знання й розуміння тісно поєднані. Розрізняючи пізнання та розуміння зазначеним чином, він усе ж пропонує таке визначення: «розуміння виступає як привласнення знання й перетворення його в складову частину психологічного механізму, що регулює діяльність відповідно до вимог практики» (Брудный, 1998: 25–26). Варіант розв'язання дилеми «пізнання-розуміння» представлено в праці В. В. Знакова, який стверджує, що сполучна ланка між знанням і розумінням у процесі мислення – сенс відображеного в знанні фрагмента предметного світу. Очевидно, що без наукового аналізу цієї ланки неможливо розкрити психологічні механізми розуміння (широке, філософсько-методологічне, або вузьке, психолого-емпіричне) (Знаков, 2005: с. 26). Отже, В. В. Знаков пропонує розглядати смисл як компонент знання, відповідно, у такому разі розуміння буде частиною процесу пізнання, пов'язаною із сенсами. Схожі думки про цей зв'язок представлено в межах наступного підходу.

2. Розуміння як осмислення. Подібні тлумачення мають одразу два історичні корені, ґрунтуючись, з одного боку, на пояснювальному принципі О. Р. Лурії й дефініції Н. А. Менчинської (1962), а з іншого – на тлумаченні гносеології, запропонованому В. П. Філатовим (1989).

Із позицій Лурії-Менчинської, по-перше, за визначенням, розуміння розглядається як аналітико-синтетична діяльність, спрямована на розкриття істотного в предметах і явищах. По-друге, під час розгляду процесу розуміння основними процедурами виявляються розчленування розгорнутого мовного потоку на значущі одиниці й складання потім – цілісної структури, виявлення сенсу, тобто, по суті справи, ті самі аналіз і синтез. Отже, читач і слухач, працюючи з текстом, здійснюють його «сміслову компресію», а потім розгортають стиснений сенс (Менчинская, 1962). В. П. Філатов трактує розуміння як загальну для повсякденної й наукової свідомості форму освоєння дійсності, яка полягає в розкритті та відтворенні смислового змісту чого-небудь. Отже, розуміння представляється як згортання та відтворення смислів. Така позиція має на увазі, що у всьому є сенс, потрібно лише його знайти, відновити, що і є процесом розуміння. Операціями розуміння зазначають переказ (у процесі якого, на думку О. К. Тихомирова, формується операціональний сенс) та відповіді на питання (те, що ні на яке питання не відповідає, на думку М. М. Бахтіна, позбавлене для нас сенсу). Відповідно, метою розуміння Г. П. Щедровицький визначає відновлення авторського сенсу, а не вигадування власного (цит. за Знаков, 2005: 20–26). Подібні визначення досить поширені в сучасній психології завдяки роботам Н. В. Чепелевої (Чепелева, 2007: 5), М. О. Орап (Орап, 2014: 255), В. П. Зінченко (Зінченко, 2009), Н. А. Ваганової (Ваганова, 2013: 96) та ін. Зазначений підхід акцентує переважно репродуктивний характер розуміння, тоді як наступні підходи зосереджено навколо креативного аспекту.

3. Розуміння як інтерпретація. Сучасна психологічна герменевтика чітко розмежовує поняття «розуміння» та «інтерпретація» (Є. Д. Хірш), підкреслюючи, що розуміння може бути лише одне, а інтерпретацій – набагато більше. «Саме розуміння є процесом, у якому ми із зовнішніх знаків розгортаємо внутрішній зміст: це процес розкриття цілісного смислу тексту й духовного світу його автора» (Чепелева, 2001: 6). За Г.-Г. Гадамером, основи розуміння полягають в особливостях соціального оточення, а кількісні та якісні характеристики інтерпретацій залежать від особливостей інтерпретаційних схем... Водночас інтерпретатор у процесі розуміння та інтерпретації використовує власний досвід (Орап, 2014: 52). У психолінгвістиці іноді трапляються тлумачення без диференціації розуміння й інтерпретації, зокрема в роботах Н. М. Нестерової, яка заперечує існування механізму розуміння, стверджуючи, що «розуміння тексту – це вільна інтерпретація, в

основу якої покладено ігровий принцип функціонування свідомості» (Нестерова, 2009: 218). Проте такі думки є поодинокими.

4. Розуміння як процес розв'язування завдань свого часу сформульовано Торндайком (1917), а потім розвинуто в працях Г. С. Костюка (1950) та його послідовників. П. П. Блонським визначено чотири основні стадії розуміння. Спочатку – упізнавання, генералізація родового поняття, найменування, далі – розуміння смислу видового поняття, потім – стадія пояснень за принципом «пояснення засобом зведення до відомого», нарешті – пояснення за принципом «пояснення генези того, що бачили» (Ігнатенко). Схожий спосіб тлумачення розуміння поширений серед учених у галузі інформатики та програмістів-практиків (Рапопорт, 2011: 56–57).

5. Розуміння як уключення нових знань у минулий досвід суб'єкта. Таке уявлення про розуміння, передусім, характерне для закордонного когнітивного підходу та вітчизняних дослідників, орієнтованих на нього, у цілому для сучасної когнітології й теорії штучного інтелекту (Виноград, Флорес, 1996; Schank, 1986).

6. Розуміння як усвідомлення. Цей підхід перебуває поки що у фазі становлення. Більш-менш чітко його вихідні тези окреслено в роботах В. В. Знакова, де наголошено, що пізнання та розуміння неможливо досліджувати, не враховуючи тієї очевидної обставини, що вони включені в більш узагальнений психічний феномен – свідомість... Найважливіші функції свідомості забезпечують успішність пізнання й розуміння. Я маю на увазі уявну побудову дій суб'єктом, передбачення їхніх наслідків, самоконтроль поведінки та здатність віддавати собі звіт у тому, що відбувається в навколишньому і своєму внутрішньому світі (Знаков, 2005: 27). Зазначені дослідником операції виходять за межі традиційних уявлень щодо мислення, потребують креативності та, беззаперечно, розуміння. Розуміння здійснюється не за допомогою зусиль раціонального мислення, а воно включає почуття, переживання, відносини й т. ін. Інакше кажучи, розуміє не мислення, а психіка (Знаков, 2005: 424). Також В. В. Знаков зазначає гендерні відмінності в розумінні, посилаючись на дослідження А. В. Мудрика, де виявлено, що юнаки та дівчата в слово «розуміння» вкладають різний зміст. Юнаки підкреслюють моменти об'єктивного знання («зрозуміти людину – значить, добре знати її») або інтелектуальної подібності («думати, як вона, мати спільні інтереси»), а дівчата роблять акцент на «емпатійних» моментах – співпереживання, співчуття (Знаков, 2005: 326).

Вищенаведені підходи не суперечать одне одному, а акцентують на різних сторонах явища залежно від концепції конкретного дослідника та демонструють той складний шлях, який довелося пройти сучасній психологічній науці в усвідомленні розуміння.

Отже, починаючись з операції мислення, процес розуміння виходить за межі мислення й пізнавальної сфери загалом, сягаючи рівня свідомості, реалізуючись у сенсах, установлюючи зв'язки з цінностями та емоціями (про які йдеться у В. П. Зінченко (Зінченко, 1997: 42–52; Зінченко, 2009)), узгоджуючи взаємодію низки психічних процесів: сприймання, пам'яті, мислення (Ігнатенко). Найбільш повним й обґрунтованим на сьогодні є тлумачення розуміння, запропоноване С. Д. Максименко: «Розуміння – це складна аналітико-синтетична діяльність мозку, спрямована на розкриття внутрішньої сутності предметів, процесів і явищ, на усвідомлення зв'язків, стосунків, залежностей, які в ній відображаються... Результатом мислення є розуміння людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності... Залежно від характеру пізнавального завдання та його смислової структури розуміння може виявлятися у співвіднесенні нового об'єкта з відомим як таким, що має з ним спільні ознаки, у з'ясуванні причини явища, визначенні вихідних принципів і логічних засад розуміння факту, в усвідомленні підтексту мовного висловлювання, мотивів, сенсу та значення людського вчинку тощо. Розуміння спирається на асоціативні зв'язки, що сформувалися попереднім досвідом і є актуалізацією цих зв'язків. Від їх багатства та різноманітності залежить успіх розуміння (Максименко, 2010: 175).

Ще одним важливим аспектом сучасних теорій розуміння є питання класифікації видів розуміння, яке часто набуває форми диференціації рівнів розуміння. У монографії «Психологія розуміння» В. В. Знаков пропонує таку класифікацію (Знаков, 2005: 33):

- 1) розуміння-впізнавання об'єкта, події, ситуації;
- 2) розуміння-гіпотеза: якщо суб'єкт висуває гіпотезу, робить припущення про те, до якої сфери належать об'єкт, то він виконує завдання на доказ правильності свого припущення;
- 3) розуміння-поєднання: під час виконання завдання на конструювання

В. П. Зінченко по-іншому визначає види (Зінченко, 1997: 42–52):

- 1) природне розуміння передбачає вилучення сенсу із ситуації. Його повнота й адекватність засвідчуються поведінкою, дією індивіда. Оперує предметними та операціональними значеннями;

2) культурне розуміння передбачає поряд із вилученням сенсу із ситуації його знакове оформлення, означення й можливість трансляції. Його повнота та адекватність засвідчуються не стільки поведінкою й дією, скільки повідомленням, текстом, які повинні відповідати оригіналу – предмету розуміння. Для культурного розуміння розбіжність між можливістю виконання дії та можливістю повідомлення дуже типова. Оперує знаками;

3) творче розуміння, поряд із відновленням, означенням і трансляцією сенсу передбачає, породження й оформлення нового сенсу. Тут ідеться вже не стільки про адекватність дії або відтворення оригіналу – предмету розуміння, скільки про виведення сенсу та знаходження нової текстової, знакової, іконічної, символічної форми. Творче розуміння засвідчується не формальною відповідністю зразку, а розгортанням нового зустрічного процесу розуміння адресатом-реципієнтом. Оперує вербальними значеннями й поняттями.

Щодо етапів він зазначає такі (які також співвідносяться з видами розуміння, але тяжіють до класифікації В. В. Знакова):

1) психофізіологічне сприйняття фізичного знака (слова, кольору, форми);

2) упізнавання його (як знайомого чи незнайомого); розуміння його неповторним (загального) значення в мові;

3) розуміння його значення в цьому контексті (найближчому й більш далекому);

4) активно-діалогічне розуміння (дискусія-згода); уключення в діалогічний контекст; оцінний момент у розумінні та ступінь його глибини й універсальності (Зінченко, 1997: 42–52).

Зазначені класифікації не лише описують різні види розуміння, а іманентно вказують на їх послідовність, тобто водночас вони репрезентують і рівні тлумачення. Можливості переходу з одного рівня до іншого визначаються низкою умов розуміння. На думку В. В. Знакова, таких умов чотири (Знаков, 2005: 34):

1) цільова: людина зазвичай розуміє лише те, що відповідає її прогнозам, гіпотезам, цілям;

2) мнемічна: людина розуміє тільки те, що може співвіднести зі своїми знаннями, що не суперечить її минулому досвіду, для розуміння завжди потрібні деякі попередні знання;

3) емпатична: не можна зрозуміти іншу людину, не маючи з нею особистісних стосунків, не виявивши емпатію стосовно неї;

4) ціннісно-нормативна: для досягнення взаєморозуміння в комунікативних ситуаціях люди повинні виходити з одних і тих самих постулатів спілкування й співвідносити предмет обговорення з однаковими соціальними зразками, нормами поведінки.

П. П. Блонський і Л. Л. Гурова визначають умовою розуміння інтелектуальний розвиток індивіда (Ваганова, 2013: 96).

С. Д. Максименко узагальнив указані вище умови, акцентувавши їх суть: «Необхідна умова розуміння будь-яких фактів – достатні знання та життєвий досвід людини, які є ключовими компонентами цього процесу» (Максименко, 2010: 175). Схожої думки дотримується також Н. А. Ваганова: «Розуміння базується на відповідних знаннях і досвіді суб'єкта і може здійснитися лише за умови, що цих знань досить для того, щоб асимілювати нову інформацію» (Ваганова, 2013: 97). Ми також цілком поділяємо цю позицію.

Висновки й перспективи подальших досліджень

Загалом, результати аналізу наукової літератури можна підсумувати за допомогою таблиці (див. табл. 1).

Таблиця 1

Теорії розуміння в сучасній психології

	Підхід	Ідея	Представники
1	2	3	4
1	Розуміння як пізнання	Розуміння як певна форма знань, процес і результат пізнання	А. А. Брудний, С. Ф. Зак, А. І. Ракитов, Л. А. Селицька, Е. Koreth
2	Розуміння як осмислення	Розуміння як згортання і відтворення смислів. У всьому є сенс, потрібно лише його знайти й відновити	М. М. Бахтін, Н. А. Ваганова, Л. П. Доблаєв, Р. Дж. Коллінгвуд, О. Р. Лурія, Н. А. Менчинська, М. О. Орап, В. П. Філатов, Г. П. Щедровицький, Н. В. Чепелева
3	Розуміння як інтерпретація	Розуміння може бути лише одне, а інтерпретацій – багато	Г.-Г. Гадамер, Н. М. Нестерова, Є. Д. Хірш
4	Розуміння як процес розв'язування завдань	Розуміння як процес переходу від однієї стадії до іншої, від упізнавання до родового поняття, далі – смислу видового поняття, потім – пояснень	Е. Лі Торндайк, П. П. Блонський, А. Г. Герц, Г. С. Костюк, Г. Н. Рапопорт, J. A. Fodor,

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4
5	Розуміння як уключення нових знань у досвід суб'єкта	Розуміння як процес збагачення досвіду, накопичення знань	Т. Виноград, Ф. Флорес, J. H. Holland, R. C. Schank
6	Розуміння як усвідомлення	Розуміння здійснюється не лише за допомогою раціонального мислення, воно включає почуття, переживання, відносини й т. ін. і є функцією свідомості	В. П. Зінченко, В. В. Знаков, Н. В. Ігнатенко

Розуміння є складним психічним процесом, що починається зі сприйняття та мислення, далі охоплює інші когнітивні процеси й емоційно-вольову сферу, сягаючи рівня свідомості, реалізуючись у сенсах, установлюючи зв'язки з цінностями та емоціями, узгоджуючи взаємодію низки психічних процесів: сприймання, пам'яті, мислення. Залежно від контексту розуміння може набувати ознак, зазначених у будь-якому з вищенаведених шести підходів. Необхідними умовами розуміння є достатні попередні досвід і знання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні специфічних особливостей розуміння тексту як одного з найбільш важливих для сучасної людини видів розуміння.

Література

1. Schank, R. C. (1986). *Explanation patterns: Understanding mechanically and creatively*. Hillsdale, Nev York. J.: Erlbaum.
2. Автономова, Н. С.; Филатов, В. П. (1981). Понимание как логико-гносеологическая проблема. *Вопросы философии*, 5, 164–169.
3. Брудный, А. А. (1991). Понимание и текст. *Загадка человеческого понимания*, 114–128.
4. Ваганова, Н. А. (2013). Психологические особенности процесса понимания детьми новой информации. *Всероссийская научная конференция (с иностранным участием) «Идеи О. К. Тихомирова и А. В. Брушлинского и фундаментальные проблемы психологии (к 80-летию со дня рождения)»*, 95–98. Москва.
5. Виноград, Т.; Флорес, Ф. (1996). О понимании компьютеров и познания. *Язык и интеллект*, 185–229.

6. Зинченко, В. П. (1997). Работа понимания. *Психологическая наука и образование*, 3, 42–52.
7. Зинченко, В. П. (2009). Психология человека в современном мире. *Медпортал.com*. Режим доступа: https://xn--80ahc0abogjs.com/akmeologiya_770/suschnostnyie-harakteristiki-ponimaniya-kak-38727.html.
8. Знаков, В. В. (2005). *Психология понимания: проблемы и перспективы*. Москва: Изд-во «Институт психологии РАН».
9. Ігнатенко, Н. В. (н. д.) Психологічна характеристика тексту й проблеми його розуміння. *Library.udpu.org.ua*. Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/6/visnuk_19.pdf.
10. Максименко, С. Д. (2010). *Загальна психологія*. Навч. посіб. Київ: Центр учб. літ.
11. Менчинская, А. Н. (1962). Понимание. *Психология*. Учеб. для пединститутов, 263.
12. Чепелева, Н. В.; Смульсон, М. Л.; Шиловська О. М.; Гуцол, С. Ю. (2007). Наративні психотехнології. Київ: Главник.
13. Нестерова, Н. М. (2009). Психолінгвістика текста, или есть ли смысл в тексте? *Вопросы психолінгвістики*, 9, 213–219.
14. Орап, М. О. (2014). *Психологічні основи організації мовленнєвого досвіду особистості*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук. Луцьк: Луцький ДУ.
15. Ракитов, А. И. (1986). Понимание и рациональность. *Вопросы философии*, 7, 69–73.
16. Рапопорт, Г. Н. (2011). *Биологический и искусственный разум: Ч. 1. Сознание, мышление и эмоции*. Москва: Книж. дом «ЛИБРОКОМ».
17. Чепелева, Н. В. (2001). Психологическая герменевтика – наука о понимании. *Практична психологія та соціальна робота*, 3, 6–10.

References

1. Schank, R. C. (1986). *Explanation patterns: Understanding mechanically and creatively*. Hillsdale, New York: Erlbaum. 264 [in English].
2. Avtonomova, N. S.; Filatov, V. P. (1981). Ponimaniye kak logiko gnoseologicheskaya problema [Understanding as a logical gnoseological problem]. *Voprosy filosofii – Questions of philosophy*, 5, 164–169 [in Russian].
3. Brudnyy, A. A. (1991). Ponimaniye i tekst [Understanding and text]. *Zagadka chelovecheskogo ponimaniya – Riddle of human understanding*, 114–128 [in Russian].
4. Vaganova, N. A. (2013). Psikhologicheskiye osobennosti protsessa ponimaniya det'mi novoy informatsii [Psychological features of the process of understanding children of new information]. Proceedings from All-Russian scientific conference (with foreign participation) '13: *Vserossiyskaya nauchnoya konferentsiya (s inostrannym uchastiyem) [Idei O. K. Tikhomirova i A. V. Brushlinskogo i fundamental'nyye problemy psikhologii (k 80-letiyu so dnya rozhdeniya)] – The All-Russian scientific conference (with foreign participation) «Ideas O. K. Tikhomirova and A. V. Brushlinsky and the fundamental problems of psychology (on the occasion of his 80th birthday)»* (pp. 95–98). Moskva [in Russian].

5. Vinograd, T.; Flores, F. (1996). O ponimanií komp'yuterov i poznaniya [About the understanding of computers and knowledge]. *Yazyk i intellekt – Language and Intellect*, 185–229 [in Russian].

6. Zinchenko, V. P. (1997). Rabota ponimaniya [Work of Understanding]. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye – Psychological Science and Education*, 3, 42–52 [in Russian].

7. Zinchenko, V. P. (2009). Psikhologiya cheloveka v sovremennom mire [Psychology of man in the modern world]. *Mednoprav.com*. Retrieved from https://xn--80ahc0abogjs.com/akmeologiya_770/suschnostnyie-harakteristiki-ponimaniya-kak-38727.html [in Russian].

8. Znakov, V. V. (2005). *Psikhologiya ponimaniya: Problemy i perspektivy* [Psychology of Understanding: Problems and Perspectives]. Moscow: Izd-vo «Institut psikhologii RAN» [in Russian].

9. Ignatenko, N. V. (n.d.). Psikhologichna kharakteristika tekstu y problemi yogo rozuminnya [Psychological characteristics of the text and problems of its understanding]. *Library.udpu.org.ua*. Retrieved from: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/6/visnuk_19.pdf [in Russian].

10. Maksymenko, S. D. (2010). *Zahal'na psykholohiya. Navchal'nyy posibnyk* [General Psychology. Tutorial]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].

11. Menchinskaya, A. N. (1962). Ponimaniye [Understanding]. *Psikhologiya: Uchebnik dlya pedinstitutov – Psychology: A Textbook for Pedagogical Institutes*, 263 [in Russian].

12. Chepelyeva, N. V.; Smul'son, M. L.; Shylovs'ka, O. M.; Hutsol, S. YU. (2007). *Naratyvni psykhotekhnolohiyi* [Narrative psychotechnologies]. Kyiv: Hlavnyk [in Ukrainian].

13. Nesterova, N. M. (2009). Psikholingvistika teksta, ili yest' li smysl v tekste? [Psycholinguistics of the text, or is there any sense in the text?]. *Voprosy psikholingvistiki – Questions of psycholinguistics*, 9, 213–219 [in Russian].

14. Orap, M. O. (2014). Psykholohichni osnovy orhanizatsiyi movlennyevoho dosvidu osobystosti [Psychological bases of organization of the individual speech experience]. *Doctor's thesis*. Luts'k: Luts'k DU [in Ukrainian].

15. Rakitov, A. I. (1986). Ponimaniye i ratsional'nost' [Understanding and rationality]. *Voprosy filosofii – Questions of philosophy*, 7, 69–73 [in Russian].

16. Rapoport, G. N., Gerts, A. G. (2011). *Biologicheskii i iskusstvennyy razum: CH.1. Soznaniye, myshleniye i emotsii* [Biological and artificial intelligence: Part 1. Consciousness, thinking and emotions]. Moscow: Knizhnyy dom «LIBROKOM» [in Russian].

17. Chepeleva, N. V. (2001). Psikhologicheskaya germeneytika – nauka o ponimanií [Psychological hermeneutics – the science of understanding]. *Praktichna psikhologiya ta sotsial'na robota – Practical psychology is the social work*, 3, 6–10 [in Russian].

Received: 03.08.2018

Accepted: 10.09.2018